

Din ve Bilim
Muş Alparslan Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi Dergisi

Din ve Bilim – Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi / Region and Science - Journal of Muş Alparslan University Faculty of Islamic Sciences
e-ISSN: 2667-7717 Haziran/June 2020, 3(1): 34-50

Hâlid b. Velîd'in Komutanlığı ve Azledilmesi
The Command and Dismissal of Khâlid b. al-Walîd

Hacı ATAŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
İslam tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı
Assistant Professor, Osmaniye Korkut Ata University, Faculty of Theology,
Department of Islamic History and Arts
Osmaniye/Turkey
haciatas@osmaniye.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-9276-2966

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Date Received: 31 Mayıs / May 2020
Kabul Tarihi / Date Accepted: 24 Haziran / June 2020
Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2020
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Ertuğay, Recep. "Hâlid b. Velîd'in Komutanlığı ve Azledilmesi / The Command and Dismissal of Khâlid b. al-Walîd". *Din ve Bilim - Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 3/1 (Haziran 2020): 34-50.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dinbil> | **mailto:** dinbil@alparslan.edu.tr

Copyright © Published by Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi /
Muş Alparslan University, Faculty of Islamic Sciences, Muş, 49250 Turkey.
Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Hâlid b. Velîd, İslâm tarihinde komutan vasfıyla öne çıkan ashabın önemli simalarından birisidir. Onunla alakalı kaynaklarda geçen bilgiler çoğunlukla fetih hareketlerindeki üstün başarısına yöneliktir. Sâsânî İmparatorluğu'nun tarih sahnesinden silinmesinde ve Bizans İmparatorluğu'na diz çöktürülmesinde Hâlid'in önemli ölçüde katkısı olmuştur. Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra Müslüman olmuş ve o zamandan itibaren askerî seferlerin aranan komutanlarından olmuştur. Hz. Ebû Bekir döneminde başkomutan olarak Ridde olaylarında ve sahte peygamberlerle mücadelede ön safta yer almıştır. Ancak Hz. Ömer, Hâlid b. Velîd'in bazı uygulamalarından rahatsız olmuş, halife olduktan sonra da onu azletmiştir. Hâlid b. Velîd'in, Hz. Ömer'in akrabası olması, Sâsânî ve Bizans ordularına karşı kahramanca savaşıp yeni beldeler fethetmesi, onun görevden alınmasını engellemiştir. Onun başkomutanlık görevinden azledilmesi hakkında muhtelif rivayetler vardır. Bu rivayetlerden öne çıkanı, onun halk arasında efsanevî bir karakter olarak görülmeye başlanmasıdır. Hâlid'in savaşlardaki üstün başarısı, ona insanüstü vasıflar yüklenmesine sebep olmuştur. Onun kutsallaştırılmaya başlanması ve efsanevî karaktere dönüştürülmesi Hz. Ömer'i endişelendirmiştir. Halkın, zaferleri bahşedenin Allah olduğunu, galibiyetin de mağlubiyetin de Allah'tan geldiğini bilmesi gerekiyordu. Toplumda oluşmaya başlayan çarpık dînî anlayış, zaferlerin Allah'tan değil de Hâlid'den geldiğine duyulan inanç Hz. Ömer'in Hâlid'i başkomutanlıktan azletmesinin en önemli sebebidir. Hz. Ömer, birçok vali ve komutanını görevden almış ancak bunlardan hiçbiri Hâlid b. Velîd kadar dikkat çekmemiştir. Bu yüzden onun azli araştırılmaya değer görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Hz. Ömer, Hâlid b. Velîd, Komutan.

Abstract

Khâlid b. al-Walîd is one of the most important figures in the history of Islam as a commander. The information contained in related resources is mostly about his superior success in conquest movements. Khâlid contributed significantly to the collapse of the Sâsânîd Empire and to kneeling the Byzantine Empire. He became a Muslim after the Hudaybiya treaty and has been a wanted commander of military expeditions ever since. He was at the forefront of Ridde events and the fight against false prophets as commander-in-chief during the time of Abu Bakr. However, Khalifa Omar was disturbed by some of Khâlid's practices, and after he became the caliph, he dismissed him. The fact that Khâlid was a relative of the Khalifa Omar and fought heroically against the Sâsânîd and Byzantine armies and conquered new towns did not prevent his dismissal. There are various rumors about his dismissal from the post of commander-in-chief. The prominent of these narrations is that he started to be seen as a legendary character among the people. Khâlid's outstanding success in wars caused him to attribute superhuman qualities. Khalifa Omar worried about his sanctification and turning it into a legendary character. The public needed to know that God bestowed victories and that victory and defeat came from God. The distorted religious understanding that started to be formed in the society, the belief that the victories came from Khâlid, not from Allah, was the most important reason for the Khalifa Omar to dismiss Khâlid from the Commander-in-Chief. Khalifa Omar dismissed many governors and commanders, but none of them attracted as much attention as Khâlid b. al-Walîd. Therefore, his dismissal was deemed worthy of investigation.

Keywords: Islamic History, Khalifa Omar, Khâlid b. al-Walîd, Commander.

Giriş

Hız. Peygamber, risâleti süresince Müslümanların mutlak modeli olarak onların dinî hayatını dizayn etmiş, Kur'an ışığında dosdoğru bir yol haritası çizmiştir. Aynı zamanda ashabını da eğitmiş onlardan Müslümanlara liderlik yapabilecek bir kadro oluşturmuştur. Bu kadroda Hız. Ebû Bekir başta olmak üzere Hız. Ömer gibi liderliği hâlâ konuşulan, tarihe damgasını vurmuş isimler bulunmaktadır. Adaleti ve isabetli kararlarıyla tüm insanlığa ışık tutan bir yönetim anlayışı ortaya koymasının yanında Hız. Ömer, kısa sürede İslam ülkesini kabile devletinden bölgesel bir güç hâline dönüştürmüştür. Halifeliği döneminde bir yandan İslam davetini komşu topraklara ulaştırarak Müslümanların sayısını artırmış bir yandan da müesseseleşmeyi başlatarak devletin temellerini atmıştır. Hız. Ömer'in erken sayılabilecek bir zamanda İslam ile tanışması, Resûlullah'ın (s.a.v.) tedrisatından geçmesi ve doğuştan getirdiği yetenekler ona deneyim kazandırmıştır. Bu tecrübesini halifeliği süresince de etkin bir şekilde kullanarak İslam tarihine damga vuran icraatlar gerçekleştirmiştir.

Hız. Ömer, toplumu iyi okuyan, onların psikolojik ve sosyal yapılarını iyi bilen bir halife olarak etkin bir yönetim anlayışı ortaya koymuştur. Bu anlamda Arap toplumunu yakından tanıdığı için onlara yönetici seçerken bu dinamikleri göz ardı etmemiştir. Halkın istek ve şikâyetlerini görmezden gelmemiş, onların haklı talepleri Hız. Ömer'de her zaman karşılık bulmuştur. Kamuoyunun nabzını iyi tutan Halife, ülkesini onlarla birlikte yönetmiştir. Yöneticilerinin tarafında yer almak yerine o, halkının yanında durarak böylece geniş bir kamuoyu desteğini de arkasına almıştır. Halkının ve yöneticilerinin kusurlarını da feraseti sayesinde erken tespit eden halife, onların bir felakete sürüklenmesini beklemeden tedbirlerini uygulamaya koymuştur.

Hâlid b. Velîd'in görevden alınması hususunda da yukarıda belirttiğimiz anlayışa uygun davranmıştır. O, komutan ve yöneticilerini atarken ehliyet ve liyakat dışında başka bir kriter aramamıştır. Hız. Ebû Bekir döneminde halifenin şura heyetinde yer alan Hız. Ömer, Hâlid'in bazı uygulamalarına karşı çıkmış ve onu görevden alması için halifeye baskı yapmıştır. Ancak, o dönem Ridde savaşları devam ettiği için Hız. Ebû Bekir, bu hassas dönemde onu azletmeyi münasip görmemiştir. Hız. Ömer halife olduktan sonra Hâlid'i başkomutanlık görevinden alarak onun yerine Ebû Ubeyde'yi tayin etmiştir. Bu tasarrufunda onun en belirgin gerekçesi toplumdaki dinî anlayışın değişmesidir. Hâlid'in savaşlarda gösterdiği üstün başarılar, ona olağanüstü birtakım vasıflar yüklenmesine yol açmış o, insanüstü bir varlık olarak görülmeye başlanmıştı.

1. Hâlid b. Velîd'in Hayatı ve Askerî Görevleri

Hâlid b. el-Velîd b. el-Mugîre el-Mahzûmî el-Kureşî 583-587 yılları arasında Mekke'de dünyaya geldi. Kureyş'in Mahzumoğulları koluna mensuptur. Babası Velîd b. Mugîre, Kureyş kabilesi arasında seçkin bir kişiydi. Hicretin 7. yılında Hudeybiye'den sonra Müslüman olmuştur.¹ Resûlullah'ın (sav) hanımlarından Meymûne bt. el-Hâris, Hâlid b. Velîd'in teyzesidir. Hız. Ömer ile anne tarafından akraba olan Hâlid, onunla aynı yaşadadır.²

Hâlid b. Velîd, uzun süre İslam'a ve Müslümanlara karşı hasmane bir tavır almıştır. Hâlid'in 2/624 yılında yapılan Bedir Gazvesi'ne katılıp katılmadığı konusunda netlik yoktur. Ancak İbn Sa'd'da geçen bir rivayet onun Bedir'e katıldığını göstermektedir.³ Hâlid b. Velîd, 3/625 yılında yapılan Uhud Gazvesi'nden önce Kureyş ordusunda süvari birliğinin başına

¹ Ebû Gays Muhammed Hayrûddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Zirikî, *el-A'lâm*, (Ys. Dâru'l-İlm, 2002), 2: 300.

² Ebû'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî el-Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zehab*, thk. Esad Dâgir, (Kum: Dâru'l-Hicr, 1409), 2: 313.

³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî', *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, thk. İhsân Abbâs, (Beyrut: Dâru Sâdir, 1968), 2: 91.

getirildi. Savaşın başında Müslümanlar üstünlüğü ellerine geçirdiler ve müşrik ordusunu bozguna uğrattılar. Ancak savaşın sona erdiğini düşünen Ayneyn tepesindeki okçular Hz. Peygamber'in kesin emrine rağmen yerlerini terk ettiler. Müslüman okçuların yerinden ayrıldığını fark eden Hâlid, kendisine bağlı süvari birliği ile İslam ordusunu arkadan kuşatmış ve bu kritik hamle nedeniyle Müslümanlar, kazanmak üzere oldukları savaşı kaybetmişlerdi.⁴ Bu savaşın müşrikler lehine sonuçlanmasında Hâlid'in önemli katkısı olmuştur.⁵ Uhud savaşının seyrini değiştiren Hâlid'in yıldızı bu savaştan sonra iyice parlamıştır. Hende Gazvesi'nde de Kureyş ordusunun süvari birliğinin başında bulunan Hâlid, zaman zaman hendeği aşmaya çalıştı ise de başarılı olamamıştır.⁶

Hicretin 6. yılında umre yapmak amacıyla Mekke'ye girmek isteyen Müslümanlar, Müşrikler tarafından engellenmişti. Müslümanları engelleme görevi Hâlid b. Velîd komutasındaki 200 kişiden oluşan süvari birliğine verilmişti. Hâlid, Kureyşli süvarileri Ufân önünde bulunan Gamîm tepesine yerleştirmişti.⁷ Hâlid burada Hz. Peygamber'e ansızın hücum edip onu öldürmeyi planlamış, ikinci namazında Resûlullah'ın korku namazı kıldırıldığını görünce "Bu adam korunmuştur" diyerek onu öldürmeye cesaret edememiştir.⁸ Hâlid, Hudeybiye Antlaşması'ndan bir yıl sonra Umretü'l-Kazâ amacıyla Mekke'ye gelen Resûlullah (s.a.v.) ile karşılaşmak istemediği için şehirden ayrılmıştı.⁹

Kaza Umresi için Mekke'ye gelen Müslümanlar arasında Hâlid'in kardeşi Velîd de bulunuyordu. Kardeşini Mekke'de bulamayınca kendisine verilmek üzere bir mektup bıraktı. Bu mektupta Velîd, Hâlid'in artık İslam ile tanışmasının vaktinin geldiğini yazıyordu. Buna ilaveten Resûlullah'ın (s.a.v.) kendisini sorduğunu ve "Hâlid gibi bir insanın İslâm'ı tanımaması ne tuhaf! Keşke o, gayret ve kahramanlıklarını Müslümanların yanında Müşriklere karşı gösterseydi; bu kendisi için çok daha hayırlı olurdu. Biz de onu başkalarına tercih ederdik" dediğini bildirdi.¹⁰ Kardeşinin mektubunu okuduktan sonra duygulanan ve artık Müslüman olma vaktinin geldiğine karar veren Hâlid b. Velîd, Osman b. Talha ve Amr b. Âs ile birlikte 8/629 yılında Medine'ye giderek Müslüman oldu.¹¹

Hâlid, Müslüman olduktan sonra da savaşçı kimliğini devam ettirmiştir. O, İslam Tarihi'nin önde gelen kahramanlarından ve hayatını kılıç ve mızrakların gölgesinde geçirmiştir. Hâlid, cihadı ibadet olarak görüyordu. Bazen bu durumdan şikâyet eder ve diğer ibadetleri cihad derecesinde yerine getirememekten yakınır.¹² Irak bölgesinde Hîre'de bulunduğu sıralarda arkadaşlarına namaz kıldırması ve selam verdikten sonra onlara

⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2: 37-39; Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî, *Mir'âtü'z-zamân fi târîhi'l-a'yân*, thk. Muhammed Bereket vd., (Dimeşk: Dâru'r-Risâle, 1434/2013), 3: 257-259; Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed, *el-Muntaẓam*, thk. Muhammed Abdulkâdir Ata-Mustafa Abdulkâdir Ata, (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1412/1992), 3: 163-165.

⁵ Mustafa Fayda, *Allah'ın Kılıcı Hâlid b. Velîd*, 5. Baskı, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2014), 95.

⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2: 64-65; Fayda, *Allah'ın Kılıcı Hâlid b. Velîd*, 98.

⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2: 91; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Câmi'ul-beyân ve Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, (Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387), 2: 622.

⁸ İbnü'l-Cevzi, *el-Muntaẓam*, 3: 268; Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdûlmuhsîn et-Türkî, (Ys. Dâru Hicr, 1424/2003), 5: 554.

⁹ Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir'âtü'z-zamân*, 4: 37; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 6: 406; Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî, *Târîhu medîneti Dımaşk*, thk. Amr b. Garâme, (Ys. Dâru'l-Fikr, 1415/1995), 16: 227; Muhammed İdrîs Kandevlevî, *Hayatü's-Sahabe*, thk. Beşşâr Avvâd, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/1999), 1: 188.

¹⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 5: 26-27; Sibt İbnül Cevzi, *Mir'âtü'z-zamân*, 4: 37; Selâhaddîn Safdî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed Arnaut, (Beyrut: Dâru İhyâ'i't-turâs, 1420/2000), 13: 161; İbn Asakir, *Târîhu Dımaşk*, 16: 227.

¹¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 9: 398-399; Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *el-Maârif*, thk. Servet Ökkâşe, (Kâhire: Heyetü'l-Mısriyye, 1992), 267; Taberî, *Târîh*, 3: 31.

¹² Mehmet Akbaş, "Seyfullah Lakabının Hâlid b. Velîd'in Cihadına Yansması", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2012): 96.

dönerek “Allah yolunda çok cihad etmem beni çok Kur'ân okumaktan alıkoydu” demiş ve iyi derecede Kur'ân öğrenememiş olmaktan yakınmıştır.¹³ Hâlid'in ilmî yönü, savaşlardaki cengâverliği kadar üst düzeyde değildi. Bu cengaverliğinden dolayı da Resûlullah (s.a.v.) ona “Seyfullah” lakabını vermiştir.¹⁴ İslam sancağı altında iştirak ettiği ilk savaş Mûte Savaşı'dır. Bilindiği gibi o, esasında bu gazvede komutan olarak görevlendirilmemiş ancak Resûlullah'ın (s.a.v.) görevlendirdiği üç komutanın da şehit olması üzerine sancağı Hâlid eline alarak İslam ordusunu en az kayıpla Medine'ye ulaştırmıştır.¹⁵

Hâlid b. Velîd, 8/630 yılındaki Mekke'nin fethine de iştirak etmiştir.¹⁶ Dört ayrı birlik halinde şehre giren İslam ordusunun sağ kolunu yönetiyordu. Müslümanlar Mekke'ye girişte ciddi bir mukavemetle karşılaşmamış ancak kumandanlığını Safvân b. Ümeyye'nin yaptığı Kureyş birliği İslam ordusuna direnince Hâlid'in birliği tarafından kısa sürede bozguna uğratılmıştır.¹⁷ Hz. Peygamber, Mekke'nin fethinden sonra çevredeki bazı kabileleri İslâm'a davet amacıyla Hâlid'i, 350 kişilik bir ordunun komutasında Benî Cezîme kabilesi üzerine gönderdi.¹⁸ Kabile mensuplarının, “Dinimizi değiştirdik” sözlerinden, Müslüman olduklarına ikna olmayan Hâlid onların öldürülmesini emretti. Bu olaya çok üzülen Hz. Peygamber, “Allah'ım! Ben Hâlid'in yaptıklarından berîyim”¹⁹ dedi ve Hz. Ali'yi Cezîme kabilesine gönderip öldürülen otuz kişinin diyetlerini ödedi. Ancak, Hâlid'i kınamakla birlikte cezalandırmadı ve kumandanlık görevinden de azletmedi.²⁰

Hâlid b. Velîd, Huneyn ve Tâif gazvelerinde de yer almıştır.²¹ Huneyn Gazvesi'nde hafif bir yara alan Hâlid, yarası iyileşince Resûlullah (s.a.v.) tarafından Huneyn'de yenilip Tâif'e kaçan Sakifliler'i takip etmekle görevlendirildi.²² Resûlullah (s.a.v.) zamanında Hâlid'in iştirak ettiği son savaş ise Tebuk seferidir.²³ Hz. Peygamber 9/630 yılında yapılan Tebuk seferi sırasında Hâlid b. Velîd kumandasında 400 kişilik bir askerî birliği Dûmetülcendel'e gönderdi. Hâlid, Dûmetülcendel'deki kaleyi ele geçirdi ve kale komutanı Ükeydir'i esir alarak Medine'ye götürdü. Hz. Peygamber Ükeydir ile cizye ödemesi şartıyla bir antlaşma yapmış ve onun memleketine dönmesine izin vermiştir.²⁴

Hz. Ebû Bekir döneminde irtidat edenlerle mücadelede halifenin en büyük destekçisi Hâlid b. Velîd olmuştur. Halife onu, mürtedlerle savaşmak üzere hazırladığı 4000 kişilik

¹³ İbn Sa'd, *Tabakât*, 5: 36; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1425), 2: 218; İbn Asakir, *Târîhu Dimaşk*, 16: 250; Kandevlevî, *Hayatu's-Sahabe*, 2:51.

¹⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 5: 28; Taberî, *Târîh*, 3: 41; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 6: 427; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb Arnavut, (Ys. Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 1: 366.

¹⁵ Ebü'l-Fidâ' el-Melikü'l-Müeyyed İmâdüddîn İsmâîl b. Alî b. Mahmûd, *el-Muhtasar fi târihi'l-beşer*, (Mısır: Matbaatu'l-Hüseyniyye, ts.), 1: 142; Ebû Hafs Zeynüddîn Ömer b. el-Muzaffer İbnü'l-Verdî, *Târîhu İbni'l-Verdî*, (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1417/1996), 1: 122.

¹⁶ Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe, *et-Târîh*, thk. Ekrem Ziya Ömerî, (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1397), 87; Taberî, *Târîh*, 3: 65; Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Abdullah el-Kâdî, (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1425), 2: 133; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2: 135.

¹⁷ Taberî, *Târîh*, 3: 57; İbn Sa'd, *Tabakât*, 5: 31.

¹⁸ Hayyât b. Halîfe, *et-Târîh*, 87-88.

¹⁹ İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 267.

²⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2: 136-137; Taberî, *Târîh*, 3: 66-68; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 6: 598-600.

²¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2: 145; Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, thk. Süheyl Zekkâr, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417/1996), 1: 382.

²² İbnü'l-Cevzi, *el-Muntazam*, 3: 341; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Târîhu'l-İslâm*, thk. Ömer Abdusselâm, (Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-arabî, 1413/1993), 2: 591; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2: 145.

²³ Ebû Zeyd Velîyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî, *Târîh-i İbn-i Haldûn*, thk. Halil Şehade, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1408/1988), 2: 308.

²⁴ İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 165; Taberî, *Târîh*, 3: 378; Ebû Nasr el-Mutahhar b. Tâhir el-Makdisî, *el-Bed' ve't-târîh*, (Bursaîd: Mektebe es-Sakâfe ed-Diniyye, ts.), 4: 240; İbnü'l-Cevzi, *el-Muntazam*, 3: 364; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2: 152.

ordunun başına getirmiştir. Bu amaçla Hâlid, 11/632 yılında peygamberlik iddiasında bulunan Tuleyha b. Huveylid ve taraftarlarını etkisiz hale getirmekle görevlendirildi. Buzâha'da yapılan savaşta mürtedlerin çoğu öldürüldü ancak Tuleyha kaçmayı başardı.²⁵ Tuleyha'nın, canını kurtardıktan sonra tövbe ederek yeniden Müslüman olduğu hatta Hz. Ömer zamanında ona biat ederek Irak ordusunda Sâsânîlere karşı savaştığı rivayet edilmektedir.²⁶

Tuleyha olayı bertaraf edildikten sonra Hâlid, zekât vermeyi reddeden Temîm kabilesiyle mücadele etmek üzere Butâh'a gönderildi. Burada yapılan savaşta zekât vermeyi reddeden halkın bir kısmı ve kabilenin reisi Mâlik b. Nüveyre öldürüldü. Mâlik'in ölüm emrini veren Hâlid daha sonra onun karısı Ümmü Mütemmim ile evlendi.²⁷ Bu evlilik Müslümanların dikkatini çekmiş ve Hâlid hakkında çeşitli iddialar ortaya atılmıştır. Bu iddialardan biri de Hâlid'in, sırf güzel karısı ile evlenmek için Mâlik'i öldürdüğüne kadar uzanmıştır. Bu olay üzerine Hz. Ömer, halifeye derhal onu azletmesi için baskı yapmış ancak Hz. Ebû Bekir onu Medine'ye çağırarak olay hakkında ifadesine başvurduktan sonra tekrar vazifesine göndermiştir. Hâlid'in ifadesini alan halife onu azarlamak ve kınamakla yetinmiş, görevden alınmasını isteyenlerin taleplerini geri çevirmiştir.²⁸

Hâlid, Butâh'ta Mâlik b. Nüveyre olayını hallettikten sonra Müseylime'nin ortadan kaldırılması için Yemâme'ye gönderildi. Müseylime de peygamberlik iddiasında bulunan sahtekârlar arasında yer alıyordu²⁹ ve etrafına hatırı sayılır bir taraftar kitlesi toplamıştı. Burada yapılan şiddetli savaştan sonra Müseylime ve taraftarlarından büyük bir kısmı öldürüldü.³⁰ Tarihe Yemâme savaşı olarak geçen ve 12/633 yılı başında sona eren bu çarpışmada çok sayıda Müslüman şehit olmuştur.³¹ Yemâme savaşında şehit olan Müslümanların sayısını kaynaklar 600'den 2.200'e kadar çıkarmaktadır.³² Şehit olanlardan bir kısmı hafız olduğu için Müslümanlar Kur'an'ın kaybolmasından endişe etmişler ve dağınık haldeki Mushafların bir araya getirilmesi kararını almışlardır.

Hz. Ebû Bekir, irtidad olaylarını bastırdıktan sonra Hâlid'i, Fırat nehrinin güney taraflarında Sâsânî İmparatorluğu ile savaşmakta olan Müsennâ b. Hârise'ye yardım etmesi için Irak'a gönderdi.³³ Böylece, İslâm tarihinde fütihat dönemi Hâlid'in komutanlığında başlatılmış oldu. Hâlid b. Velîd, Irak'ta Sâsânîler'e, Suriye'de Bizans'a karşı yürütülen fetihlerde İslâm ordularının başında başkomutan ve komutan olarak önemli görevler üstlendi.³⁴

Hz. Ebû Bekir'in vefatından sonra ikinci halife seçilen Hz. Ömer, Hâlid'i azlederek yerine Ebû Ubeyde'yi tayin etti.³⁵ Hâlid, görevden alındıktan sonra da Şam fetihlerinde Ebû

²⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Vâkîdî, *Kitâbü'r-Ridde*, thk. Yahya el-Cebûrî, (Beirut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1410/1990), 49; Taberî, *Târîh*, 3: 261; İbnü'l-Cevzi, *el-Muntaẓam*, 4: 25; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2: 209.

²⁶ Taberî, *Târîh*, 3: 261.

²⁷ Vâkîdî, *Kitâbü'r-Ridde*, 107; Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir'âtü'z-zamân*, 5: 30; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 3: 34.

²⁸ İbnü'l-Cevzi, *el-Muntaẓam*, 4: 80; Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir'âtü'z-zamân*, 5: 31; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 3: 36-37.

²⁹ Vâkîdî, *Kitâbü'r-Ridde*, 29; Taberî, *Târîh*, 3: 281; Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, (Beirut: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, 1988), 120.

³⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2: 222; Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir'âtü'z-zamân*, 5: 34-35; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Târîhu'l-hulefâ*, thk. Hamdi Timurtaş, (Ys. Mektebe Nizâr Mustafa el-Bâz, 1425/2004), 139.

³¹ İbnü'l-Cevzi, *el-Muntaẓam*, 4: 83; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 9: 502.

³² İbnü'l-Cevzi, *el-Muntaẓam*, 4: 81; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 5: 445-446, 9: 502.

³³ Vâkîdî, *Kitâbü'r-Ridde*, 217; Hayyât b. Halîfe, *et-Târîh*, 118; Taberî, *Târîh*, 3: 343.

³⁴ Âdem Apak, *İslam Tarihi 2*, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 79-80.

³⁵ Hayyât b. Halîfe, *et-Târîh*, 126; İbnü'l-Cevzi, *el-Muntaẓam*, 4: 230; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 10: 78

Ubeyde'nin emri altında savaşmaya devam etti.³⁶ Başkomutan Ebû Ubeyde'nin vefatından sonra başka birinin emri altına girmeyen Hâlid b. Velîd, ömrünün geri kalan yıllarını Humus'ta geçirmiştir. Hz. Ömer'in hilafeti zamanında 21/642 yılında bu şehirde vefat etmiştir.³⁷ Günümüzde kabri burada bulunmaktadır.³⁸

2. Hâlid b. Velîd'i Azledilmeye Götüren Tarihi Süreç

Arabistan'ın büyük bir kısmını etkisi altına alan Ridde olayları Hz. Peygamber'in vefatının şokunu üstünden atamayan Müslümanlar için büyük bir sınavdı. Zira bu hâdiseler Mekke, Medine ve Tâif dışında kalan bütün beldeleri etkisi altına almıştı. Ülkesinin varlığına ve birliğine kasteden Ridde olaylarını bastırmakta kararlı olan Hz. Ebû Bekir, ülkenin çeşitli yerlerine gönderdiği cihat emri ile ordusunu hazırladı. Medine'de toplanan ordu farklı gruplara ayrıldı çünkü isyancılar tek merkezde değildi. Askerî hazırlıkların yanında isyancı grupları ikna etmek amacıyla bunların liderlerine mektuplar gönderildi, üzerlerine gönderilen ordu ile iş birliği yapmaları çağrısında bulunuldu.³⁹ Bu askerî birliklerden birinin başında bulunan Hâlid b. Velîd'in görevi Tuleyha b. Huveylid'in liderliğindeki isyancıları etkisiz hale getirmektir. Hâlid'in ordusu Necid bölgesindeki Buzâha mevkiinde Tuleyha taraftarlarıyla karşı karşıya geldi. Bu bölgede yaşanan şiddetli çarpışmaların ardından Hâlid'in askerleri karşısında tutunamayan Tuleyha, Gatafân ve Esed kabilesine sığındı. Ardından da tövbe ettiğini ve yeniden İslam'a girdiğini ilan etti. Hz. Ebû Bekir döneminde Benî Kelb kabilesinde hayatını devam ettiren Tuleyha, Hz. Ömer döneminde ona biat ederek Müslüman askerlerle birlikte İran fetihlerinde görev almıştır.⁴⁰ İslam ordusuna mağlup olan Tuleyha'nın peygamberlik iddiasından vazgeçerek yeniden Müslüman olması, İslam tarihinin en ilginç olaylarından biridir. Muhtemelen onun tövbesi kendi döneminde de şüpheyle karşılanmış ancak o, özellikle Hz. Ömer döneminde İslam ordusunda gösterdiği üstün gayretle sadakatini gösterme fırsatı bulmuştur.

Halifenin başkomutan olarak atadığı Hâlid b. Velîd'in,⁴¹ mücadele etmekle görevlendirildiği gruplardan biri de Mâlik b. Nüveyre liderliğindeki zekâta karşı çıkanlardı. Hâlid'in emri altındaki askerler, Mâlik b. Nüveyre ve ona tabi olan taraftarlardan bir kısmını yakalamışlardı. Bu askerlerin bazıları Mâlik'in kendileriyle beraber namaz kıldığını, bazıları ise onun namaz kılmadığını iddia ettiler. Hâlid, Mâlik ile konuştuktan sonra namaz kılmadığına ve zekât vermeyeceğine kanaat getirmiş ve onun ölüm emrini vermiş, ardından da karısı ile evlenmişti.⁴² Elbette bu dikkat çekici olay farklı yorumlara neden olmuş Hâlid'in, Mâlik'in güzel karısı ile evlenmek için onu öldürdüğüne dair dedikodular ortaya atılmıştır. Bir süre sonra bu dedikodular Medine'ye ulaşınca halife, Hâlid'i başkente çağırarak olayın aslını bir de ondan dinlemiştir. Bu olaya en sert tepkiyi Hz. Ömer vermiş, bu davranışından dolayı Hâlid'in azledilmesi için halifeye baskı yapmıştı. Ancak Halife, "Ben, Allah'ın kâfirlere karşı kınından çıkardığı bir kılıcı, kınına sokmam"⁴³ diyerek Hz. Ömer'in baskısına boyun

³⁶ Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, Ts.), 4: 403; İbn Haldûn, *Târîh-i İbn-i Haldûn*, 2: 547.

³⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 10: 128; İbn Sa'd, *Tabakât*, 5: 41; Ebû'l-Kâsım Abdullâh b. Muhammed b. Abdilazîz b. el-Merzûbân el-Begavî, *Mu'cemü's-Şahâbe*, thk. Muhammed Emîn b. Muhammed, (Kuveyt: Mektebe Dâru'l-beyân, 1421/2000), 2: 223; İbn Asakir, *Târîhu Dimaşk*, 16: 275.

³⁸ Fayda, *Allah'ın Kılıcı Hâlid b. Velîd*, 446.

³⁹ Taberî, *Târîh*, 3: 242-243.

⁴⁰ Vâkıdî, *Kitâbü'r-Ridde*, 49; Zirikî, *el-A'lâm*, 3: 230.

⁴¹ Vâkıdî, *Kitâbü'r-Ridde*, 21; Taberî, *Târîh*, 3: 254; Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, thk. İhsân Abbâs, (Beyrut: Dâru Sâdır, 1900-1994), 3: 67; Zehebî, *Siyeru'l-âlemi'n-nübelâ*, 1: 366.

⁴² Vâkıdî, *Kitâbü'r-Ridde*, 107.

⁴³ Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir'âtü'z-zamân*, 5: 31; Safdî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 13: 162; İbn Sa'd, *Tabakât*, 5: 36; Belâzürî, *Fütühu'l-Büldân*, 136;

eğmemiştir. Bilindiği gibi Hz. Ömer halife olduktan sonra Hâlid'i görevden alarak yerine Ebû Ubeyde'yi atamıştır. Öldürdüğü Mâlik'in karısı ile evlenmesi onun azledilmesinde ne kadar etkili olduğunu bilmemiz zor ama bu davranışın Hâlid'in karnesine olumsuz yansıdığını söylememiz yanlış olmasa gerekir.

Hâlid b. Velîd, Mâlik b. Nüveyre olayını da bertaraf ettikten sonra peygamberlik iddiasında bulunan Secah ve onu destekleyen Benî Temîm üzerine hareket etti. Beraber hareket ettiği Mâlik b. Nüveyre öldürülünce Secah, Yemâme tarafına giderek orada kendisi gibi peygamberlik iddiası ile yola çıkan Müseylime ile birleşmişti.⁴⁴ Yemâme bölgesinde yaşayan Benî Hanîfe kabilesinin lideri Müseylime ve taraftarlarına karşı önce Ebû Cehil'in oğlu İkrîme gönderildi.⁴⁵ Ancak İkrîme kalabalık Müseylime taraftarlarının karşısında ilk etapta başarısız oldu. Ardından Hâlid'in askerleri de ona destek verince Yemâme'de Müslümanlarla mürtedler arasında şiddetli çarpışmalar yaşandı. Müslümanlar bu savaşta önemli kayıplar verdikten sonra ancak Müseylime ve taraftarlarını etkisiz hale getirebildiler. Yemâme savaşında Müslümanların 2200 şehit verdiği daha da acısı bunun 700'ünün hafız olduğu nakledilmiştir.⁴⁶

Hz. Ebû Bekir, bir yıl gibi kısa bir sürede irtidat hareketlerini bastırdıktan sonra fetih seferlerine başlamıştır. Bu anlamda Irak bölgesinde Sâsânîlere, Şam bölgesinde ise Bizanslılara karşı önemli başarılar elde etmiştir. Bu başarılarında başkomutan Hâlid b. Velîd'in önemli ölçüde katkısı olmuştur. İki yıl gibi kısa süren halifeliğinde Hz. Ebû Bekir, vahiy kültürü ile yetişmiş insanları peygambersiz bir yönetime alıştırmak için büyük bir çaba harcamıştır.⁴⁷ İslam toplumunu yeniden ayağa kaldırmış, vahdeti sağlayarak fetihleri başlatmıştır. Halife, başarılı siyaseti ve feraseti sayesinde, dağılmaya yüz tutmuş, kafaları karışık toplumu bir araya getirmeyi başarmıştır.

Hz. Ebû Bekir, vefatına yakın bir dönemde kendisinden sonraki halifeyi seçmeden dünyadan ayrılmak istemiyordu. Bu hususta "insanların en hayırlısı" olarak gördüğü Hz. Ömer'i halife tayin etmek istedi. Aşabın ileri gelenleriyle yaptığı istişareler sonucu İslam ülkesinin ikinci halifesi Hz. Ömer olarak belirlendi.⁴⁸ Hz. Ömer, iktidarı eline aldıktan sonraki konuşmasında "Bu görevi benden daha iyi yapacak birini bilseydim mutlaka onu öne geçirirdim. Allah beni sizinle, sizi de benimle imtihan ediyor. Eğer insanlar iyi ve güzel davranış içinde olurlarsa onlara da güzel davranılır. Eğer onlar kötülük yaparsa onlara da kötülük yapılır"⁴⁹ diyerek, yönetim anlayışı hakkında ipuçları vermiştir.

Hz. Ömer, halife olduktan sonra kendi ekibini oluştururken Müslümanlara siyaset dersi olacak önemli uygulamalara imza atmıştır. Onun ehliyet ve liyâkatın dışında başka bir kriter aramadığını tayin ettiği komutan ve valilerden anlıyoruz. Döneminin Arap dâhileri olarak görülen Muâviye b. Ebî Süfyân, Amr b. Âs, Muğîre b. Şu'be ve Ziyâd b. Ebîh gibi isimlere tereddütsüz görevler vererek onların zekâsından ve yöneticilik deneyimlerinden faydalanmayı bilmiştir.⁵⁰ İnsanları yönetmede mâhir olan bu şahısları başıboş bırakmamış,

⁴⁴ Vâkıdî, *Kitâbü'r-Ridde*, 111; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 1: 405; Taberî, *Târîh*, 3: 282.

⁴⁵ Taberî, *Târîh*, 3: 281; İbnü'l-Cevzi, *el-Muntazam*, 4: 80; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2: 219; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 9: 465.

⁴⁶ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 126.

⁴⁷ Apak, *İslam Tarihi 2*, 82.

⁴⁸ Taberî, *Târîh*, 3: 433; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2: 273; Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed İbn Manzûr, *Muhtaşaru Târîhi Dimaşk*, thk. Rûhiyye en-Nuhâs, Riyâd Abdulhamîd, Muhammed Mutî', (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1402/1984), 18: 310; Muhammed Sallâbî, *ed-Devletü'l-Emeviyye*, (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 1429/2008), 1: 429; Ekrem Ziya el-Ömerî, *Asrû'l-Hilâfeti'r-Râşide*, (Ys. Mektebetü'l-Abikân, ts.), 55.

⁴⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 3: 255.

⁵⁰ Apak, *İslam Tarihi 2*, 93-94.

Muhammed b. Mesleme'yi⁵¹ bu isimlerin başına müfettiş tayin ederek onları sık sık denetlemiştir. Halkın meşru istek ve şikayetlerini hep göz önünde bulunduran Hz. Ömer, yönetime ve teftişe halkını da dahil ederek böylece onların da ülkeyi sahiplenmelerini sağlamıştır. Zaaflarının esiri olmamaları için yöneticilerini sürekli denetlemiştir. Dolayısıyla bu denetimler sonucunda bazı valiler görevden alınmış bazılarına da çeşitli yaptırımlar uygulanmıştır. Zîra Hz. Ömer döneminde bu denetimden korkarak herhangi bir olumsuz tavrına rastlanmayan Muâviye'nin Hz. Osman döneminde devlet başkanı gibi hareket ettiği, Hz. Ali döneminde ise halifelik gayesi ile ona savaş açtığı bilinmektedir. Muhtemelen Hz. Ömer, aynı tehlikeyi Hâlid için de görmüş olmalı ki ileride daha büyük olayların önüne geçmek için onu görevden almıştır. Hz. Ömer'in emri altında bir tehlike arzetmeyen Hâlid, daha sonraki dönemlerde daha pasif bir halifenin emirlerine karşı gelebilirdi.

Hz. Ömer halife olduktan sonra Ebû Ubeyde b. Cerrah'a bir mektup göndererek Hâlid b. Velîd'i görevinden azletmiştir. Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'in halifeliği döneminde Mâlik b. Nüveyre'yi öldürerek karısı ile evlenmesine çok kızmıştı.⁵² Elbette Halifenin sadece bu olay nedeniyle Hâlid'i görevden aldığı düşünülemez. O, ülkeyi yönetecek yeni bir kadro oluşturmak istiyordu. Eskiden beri Hâlid'in bazı uygulamalarından rahatsız olduğu için, oluşturacağı yeni kadroda muhtemelen onu görmek istemiyordu. Hz. Ömer, "devlette devamlılık esastır" prensibi gereği mücadeleyi sürdürme kararı almış, ancak bu mücadeleyi mevcut komutanlarla değil, kendisinin göreve getirdiği komutan veya idarecilerle sürdürmek istemiştir.⁵³ Hâlid b. Velîd ise Hz. Ömer'in bu kararını olgunlukla ve devlet adamı vakarıyla karşılamıştır. Görevden alındıktan sonra da Şam fetihlerinde Ebû Ubeyde'nin emri altında savaşmaya devam etmiştir.⁵⁴

3. Hâlid b. Velîd'in Azledilmesine Neden Olan Olaylar

Hz. Ebû Bekir döneminde başkomutan olarak tayin edilen Hâlid b. Velîd, halifenin Mürtedlerle mücadelesinde en büyük destekçisi olmuştur. Peygamberlik iddiasında bulunanların birçoğu Hâlid'in komutanlığında etkisiz hale getirilmiştir. İrtidat olaylarının bastırılmasından sonra da Hâlid, Irak ve Şam bölgesinde Sâsânî ve Bizans devletine karşı fetih hareketlerine katılmış ve İslam ülkesine hizmet etmeye devam etmiştir. Gençliğinden itibaren, tabiri caizse, hayatı at sırtında, savaş meydanlarında geçen Hâlid, elbette bu yoğun savaş hayatında bazı hatalar yapmıştır. Bu hatalardan bazıları yaptığı işin kaçınılmaz sonucu olarak görülebileceği gibi bazılarının da Hâlid'in kişisel yapısından kaynaklandığı söylenebilir. Hz. Ebû Bekir'in başdanışmanı olarak kabul edilen Hz. Ömer, Hâlid'in hatalarına en sert tepkiyi veren sahabîdir. O, Hâlid'in hatalarının affedilmez boyutlara ulaştığını düşünüyor ve derhal görevden azledilmesi gerektiğini savunuyordu. Hz. Ömer halife olunca sözünün arkasında durmuş ve göreve geldikten sonra ilk icraatlardan biri, Hâlid'i başkomutanlık görevinden azletmek olmuştur.

Hz. Ömer'in, Hâlid b. Velîd'i 15/634 yılında ordu komutanlığı görevinden alıp yerine Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı tayin etmesi doğal karşılanmamış, konu etrafında muhtelif görüşlerin ileri sürülmesine sebep olmuştur. Aslında halifenin tabii hakkı sayılan bu tasarruf çok büyütülmüş, bunun arkasında birçok gerekçe aranmış, hatta konu etrafında bazı rivayetler uydurulmuştur. Bundan dolayı olayın sağlıklı bir şekilde çözüme kavuşturulması da zorlaşmıştır. Hâlid'in azledilmesi üzerinde bu kadar önemle durulması, onun toplum içindeki ağırlığını ve takdir edilen bir şahsiyet olduğunu da göstermektedir. Zira Hz. Ömer,

⁵¹ Taberî, *Târîh*, 4: 121; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2: 411; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb*, 2: 334.

⁵² Taberî, *Târîh*, 4: 67; İbnü'l-Cevzi, *el-Muntażam*, 4: 230; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2: 381.

⁵³ İsrâfil Balcı, "Hz. Ömer'in Komutan Atama Stratejisi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20-21 (Samsun 2005): 170.

⁵⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2: 381.

Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Mugîre b. Şu'be, Ziyâd b. Ebî Süfyân ve Sa'd b. Ebî Vakkâs gibi önemli şahsiyetleri de görevden almış ancak bunların azli Hâlid kadar ses getirmemiştir.⁵⁵ Hz. Ömer gibi otoriter bir halifenin, bir komutanını görevden alıp diğerini ataması sıradan bir tasarruf olarak görülebilir. Ancak Hâlid gibi, hayatı başarılarla dolu bir komutanı tam da gücünün zirvesinde iken azletmesi dikkatlerden kaçmamıştır.

Bu aşamada, "Seyfullah" lakaplı meşhur komutan Hâlid b. Velîd'i azletmeye götüren olaylar zinciri ele alınacaktır.

3.1. Hâlid b. Velîd'in Çocukluk Yıllarında Hz. Ömer'i Güreşte Yenmesi

Hz. Ömer'in Hâlid'i komutanlık görevinden azletmesiyle ilgili aktarılan birinci rivayete göre azlin nedeni, ikisi arasındaki çocukluk yıllarına dayanan rekabettir. Bu rivayete göre, aynı yaşta olan Hâlid ile Ömer çocukluk yıllarında güreş yaparlardı. Bu güreşlerde çoğunlukla Hâlid galip gelirdi. Yine bir güreş esnasında Hâlid, rakibi Ömer'in bacağına kırar. Bu hâdise ikisi arasında düşmanlığa sebep olur ve Hz. Ömer halife olunca ilk fırsatta onu görevden alır.⁵⁶

Yukarıdaki rivayeti ciddiye alarak Hâlid'in azline sebep olarak göstermek, kanaatimizce Hz. Ömer ve Hâlid b. Velîd'e haksızlık olur. Hz. Ömer'in böyle basit bir sebeple Hâlid'e düşmanlık beslemesi ve onu görevden alması tarihî gerçeklere ve Hz. Ömer'in yönetim anlayışına aykırıdır. Bedir'de, Uhud'da, Hendek'te ve daha nice savaşlarda Müşriklerin safında yer alan ve daha sonra Müslüman olan onlarca sahabîye görevler veren Hz. Ömer'in, çocukluk yıllarında yaşanan bir olaydan dolayı Hâlid'i görevden alması akla ve mantığa aykırı görünmektedir.

3.2. Benî Cezîme Olayı

Mekke'nin fethi tamamlandıktan sonra Resûlullah (s.a.v.), şehrin çevresindeki kabilelere elçi ve seriyyeler göndererek onları İslam'a davet etti. Bu seriyyelerden birinin başında Hâlid b. Velîd vardı. Resûlullah Hâlid'i, 350 kişilik bir askerî birliğin başında Benî Cezîme kabilesini İslam'a davet etmesi için gönderdi.⁵⁷ Hâlid'in bölgeye geldikten sonraki uygulamaları hakkında kaynaklarda birbiri ile çelişen ve bilgi karmaşasına sebep olan rivayetler yer almaktadır. Biz bu rivayetlerin tamamını nakletmek yerine bunlar arasında gerçeğe daha yakın gördüğümüz rivayetler üzerinden giderek bir kanaate ulaşmaya çalışacağız.

Hâlid b. Velîd, Benî Cezîme kabilesine ulaştığında onları İslam'a davet etti. Ancak Benî Cezîme mensupları *أسلمنا* "Müslüman olduk", yerine *صباأنا* "din değiştirdik" anlamına gelen kelimeyi kullandılar. Bunun üzerine Hâlid, onların bir kısmını öldürmeye, bir kısmını da esir almaya başladı.⁵⁸ Hâlid'in ordusu Ensar, Muhacir ve Benî Süleym kabilesinden gelen askerlerden müteşekkildi. Hâlid, "din değiştirdik" sözünden Müslüman olmadıkları anlamını çıkarması üzerine askerlerine ellerindeki esirleri öldürme emri verdi. Benî Süleym kabilesinden askerler, bu emir üzerine ellerindeki esirleri öldürdüler. Ancak Muhacir ve

⁵⁵ Mehmet Efendioğlu, "Hâlid b. Velîd'e Yönelik Tenkitlerin Mahiyeti Üzerine", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 2/1 (2004): 67-68.

⁵⁶ Ebü'l-Kâsım Kemâlüddîn Ömer b. Ahmed b. Hibetillâh b. Muhammed İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb fi târihi Haleb*, thk. Süheyl Zekkâr, (Ys. Dâru'l-Fikr, ts.), 7: 3161; İbn Asakir, *Târîhu Dimaşk*, 16: 267; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 10: 135.

⁵⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkid el-Vâkidî, *Kitâbü'l-Meğâzi*, thk. Marsden Jones, (Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1984), 3: 875; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Saka ve arkadaşları, (Kahire: Şeriketü mektebe ve matba'a Mustafa, 1375/1955), 2: 428-29.

⁵⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi el-Buhârî, *Şahîh-i Buhârî*, thk. Mustafa Dîba, (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1407/1987), 4: 1577; İbn Hişâm, *Sîret*, 2: 431; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 2: 567.

Ensar'dan olan askerler, esirlerini serbest bıraktılar.⁵⁹

Bu seriyyede bulunan Abdullah b. Ömer de esirlerini serbest bırakanlar arasındaydı. Abdullah: "Vallahi esirimi öldürmem. Arkadaşlarımdan hiçbiri de esirlerini öldürmeyecektir..." dedi.⁶⁰ Benî Cezîme kabilesinden biri Mekke'ye gelerek olanları Hz. Peygamber'e anlattı. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Allah'ım Hâlid b. Velîd'in yaptığından sana sığınırım" diyerek, dua etti.⁶¹ Ardından da Hz. Ali'yi çağırarak onu, Benî Cezîme kabilesinden öldürülenlerin diyetini ödemesi için görevlendirdi.⁶²

Resûlullah'ın (s.a.v.), bu olaydan sonra Hâlid'e nasıl davrandığına dair rivayetler de muhtelifdir. Bu rivayetlerden birine göre Resûlullah, Hâlid'i azarlamış ancak ona herhangi bir yaptırım uygulamamıştır.⁶³ Diğer bir rivayete göre Resûlullah, Hâlid'i ne azarlamış ne de ona ceza vermiştir.⁶⁴ Hz. Peygamber'in daha sonraki Huneyn ve Tâif gazvelerinde askerî görevler vermesi Hâlid'i azarlamakla yetindiğini göstermektedir. Ancak Hz. Peygamber'in "Hâlid'in yaptığından sana sığınırım" buyurması, onun yaptığını tasvip etmediği anlamına gelir. Bunun yanında ona herhangi bir ceza vermemesi ise Hâlid'in kasten bir suç işlemediğini düşünmesinden olmalıdır. Yoksa onu cezasız bırakmazdı veya bundan sonra ona komutanlık vermezdi. Muhtemelen Resûlullah (s.a.v.), Benî Cezîme olayında Hâlid'in hatalı davrandığına hükmetmiş, ancak kararında bir kasıt görmediği için onu cezalandırmamıştır.

3.3. Hâlid b. Velîd'in Hamamda Vücudunu İçki ile Yıkaması

Hâlid hakkındaki diğer bir iddia, el-Cezîre fetihleri esnasında onun hamamda yıkanırken vücudunu içki ile keselemesidir. Hz. Ömer'e, Hâlid'le ilgili böyle bir haber gelince ona yazdığı mektupta: "Allah'ın şarabı içki olarak yasakladığı gibi kullanmayı da yasaklandığını, necis sayıldığı için onu vücuda sürmenin de haram sayıldığını; bir daha böyle bir şey yapmaması" gerektiği hususunda onu uyarmıştır. Hâlid ise cevabî mektubunda: "İçeceğin şaraplık özelliğini kaybettikten sonra kullanıldığını, böylece su gibi bir madde haline geldiğini" belirterek, Halife'ye karşılık vermiştir.⁶⁵

Bu rivayetin sıhhati konusunda şüphe vardır. Belâzûrî bu rivayetin doğru olmadığını söylemiştir.⁶⁶ Ayrıca Hâlid'in el-Cezîre fetihlerine katıldığı bilgisi net değildir.⁶⁷ el-Cezîre bölgesinin fetihleri 18/639⁶⁸ yılında yapıldığına göre bu tarihte Hâlid'in azledilmiş olması gerekmektedir. Hz. Ömer 634 yılında halife olmuş ve kısa süre sonra da onu görevden almıştır. Dolayısıyla bu rivayetin sıhhati konusunda ciddi şüpheler vardır. Rivayetin doğru olduğunu kabul etsek bile muhtemelen bu olay Hâlid görevden alındıktan sonra vuku bulmuştur. Çünkü Hâlid bir süre daha İslâm ordusunda asker olarak savaşıma devam etmiştir.

3.4. Şan ve Şeref Sahibi, Güzel Konuşan Kimselere Mal Dağıtması

Hz. Ömer, Hâlid b. Velîd'in vefat haberini alınca onun için övücü sözler söyledi. Halifeyi dinleyenler arasında bulunan Hz. Ali: "Öyleyse onu niçin azlettin?" diye sordu. Hz. Ömer: "Onu, şan ve şeref sahibi, güzel konuşan kimselere çok mal dağıtmasından dolayı

⁵⁹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 3:876; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2: 136; Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir'âtü'z-zamân*, 4: 103.

⁶⁰ Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 3: 877.

⁶¹ İbn Hişâm, *Sîret*, 2: 429-430; Taberî, *Târîh*, 3: 67; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 6: 599-600.

⁶² İbn Hişâm, *Sîret*, 2: 430; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 6: 600.

⁶³ Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 3: 881.

⁶⁴ Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 3: 883.

⁶⁵ Taberî, *Târîh*, 4: 66; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2: 380; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 10: 45.

⁶⁶ Belâzûrî, *Fütûhu'l-Büldân*, 244.

⁶⁷ Fayda, *Allah'ın Kılıcı Hâlid b. Velîd*, 434.

⁶⁸ Apak, *İslam Tarihi* 2, 140.

azlettim” dedi. Hâlid, rivayete göre Eş’as b. Kays’a on bin dirhem vermiştir.⁶⁹

Tek başına değerlendirmeye alındığında bu rivayetin de Hâlid’in azledilmesi için yeterli sebep olarak görülemeyeceği söylenebilir. Çünkü Hz. Ömer’in genel politikası bu tür durumlarda kabahati işleyenin malına el koyması şeklindedir. Mesela, mal varlığında aşırı artış olduğunu tespit ettiği Amr b. As’ı görevden almamış ancak malının yarısına el koymuştur. Yani, oluşan zararın misli ile bir cezai karşılık verilmiştir. Dolayısıyla Hâlid’in, devleti on bin dirhem zarara uğratması nedeniyle görevden azledildiği söylenemez.

3.5. Mâlik b. Nüveyre’yi Öldürüp Karısı ile Evlenmesi

Hâlid b. Velîd, zekât vermeyi reddeden gruplarla mücadele ederken yaşanan bir olay üzerine sert bir şekilde tenkit edilmiştir. Benî Hanzala kabilesinin reisi Mâlik b. Nüveyre, Hz. Peygamber tarafından kendi kabilesinin zekâtını toplamakla görevlendirilmişti. Ancak Hz. Peygamber’in vefat etmesi üzerine bu şahıs yeni halife Hz. Ebû Bekir’e zekât vermeyi reddetmiştir. Halife de bu olayı çözmesi için Hâlid’i bu kabile üzerine göndermiştir.

Hâlid’in askerleri Mâlik b. Nüveyre ve ona tabi olan bir grubu yakaladılar. Ancak onu yakalayan Müslüman askerler arasında bir görüş ayrılığı yaşandı. Bu askerlerden bir kısmına göre Mâlik, kendileri ile beraber ezan okuyup namaz kılmıştı. Bu nedenle onların öldürülmemesi gerekiyordu. Diğer bir grup ise onların Müslüman olmadıklarını, ezan okumadıklarını söyleyerek öldürülmelerinin helal olduğunu savunuyorlardı. Hâlid de ikinci grubun fikrine tabi olunca Mâlik b. Nüveyre ve arkadaşları Hâlid’in emri ile öldürülmüştür. Daha sonra da Hâlid, Mâlik’in karısı ile evlendi. Bu olayı haber alan Hz. Ömer, halifeden derhal onu azletmesini istedi. Ancak Hz. Ebû Bekir, bu olaydan sonra onu Medine’ye çağırmasıyla ilgili sorgulama yaptıktan sonra da azletmeye gerek duymamıştır.⁷⁰

Yukarıdaki rivayette Hâlid’in iki hatasından bahsedilmektedir. Birincisi, Mâlik ve arkadaşlarının durumunun netlik kazanmadan öldürülmeleri; ikincisi ise Hâlid’in, öldürdüğü kabile reisinin hanımı ile evlenmesidir. Hz. Ömer’in Hâlid için kullandığı şu sözünden bu iki hatayı görebiliyoruz: “Allah’ın düşmanı! Hem Müslüman birisine düşman olup onu öldürdün hem de onun karısı ile evlendin.”⁷¹

Hz. Ebû Bekir, ya Hâlid’in mürtedlerle mücadele ettiği bir dönemde görevden alınmasını isabetli bulmamış ya da bu hususta Hz. Ömer’den farklı düşündüğü için yukarıda sayılan kabahatlerini onu azletmek için yeterli sebep olarak görmemiştir. Elbette bu kadar başarılı bir komutanın ani bir kararla gözden çıkarılması halife için zor bir durumdur. Ancak Hz. Ömer için Hâlid, gözden çıkarılamayacak, yeri doldurulamayacak kadar önemli görülmemiş olmalı ki hilafeti döneminde görevden alınmıştır. Sadece bu olayın Hz. Ömer için yeterli olup olmadığını anlamak zordur ama Mâlik b. Nüveyre olayının Hâlid’in azledilmesinde önemli derecede etkili olduğu söylenebilir.

3.6. Hâlid’in Fazla Mal Biriktirdiği İddiası

Azledildikten sonra Medine’ye gelen Hâlid ile Halife Ömer arasında bir konuşma yaşandı. Hz. Ömer: “Ey Hâlid! Allah’ın malını sakladığın yerden çıkart!” dedi. Hâlid de ona: “Vallahi bende mal yoktur” diye cevap verdi. Halife bu iddiasında ısrarlı olunca Hâlid: “Ey Müminlerin emiri! Senin iktidarın sırasında benim sahip olduğum malın kıymeti 40 bin dirhemdir” diye cevap verdi. Hâlid’in bu cevabı üzerine Hz. Ömer: “Ben senin mallarını 40 bin dirheme satın aldım” dedi ve ona bu parayı verdi. Hâlid de bu parayı aldı. Böylece

⁶⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 10: 134.

⁷⁰ Vâkıdî, *Kitâbü’r-Ridde*, 107; Sibt İbnü’l-Cevzi, *Mir’âtü’z-zamân*, 5: 31, Safdî, *el-Vâfi bi’l-vefeyât*, 13: 162.

⁷¹ Sibt İbnü’l-Cevzi, *Mir’âtü’z-zamân*, 5: 30.

Hâlid'in elinde yalnızca silahları ve köleleri kaldı. Bunların değeri hesaplandı ve 80 bin dirhem olduğu görüldü. Hz. Ömer bu paraları ikiye böldü ve 40 bin dirhemi Hâlid'e verdi, geriye kalan malları kendisi aldı. Bazıları ona: "Ey Müminlerin emiri! Hâlid'in mallarını versen iyi olur" dediler. Hz. Ömer ise: "Hayır! Vallahi ben Müslümanların taciriyim, bu malları ona asla vermeyeceğim" dedi.⁷²

Yukarıdaki rivayette Hâlid'in azledildikten sonra Medine'ye geldiği nakledilmektedir. Ancak Hâlid'in azledildikten hemen sonra Medine'ye geldiği bilgisi net değildir.⁷³ Muhtemelen bu rivayet Hz. Ömer'in halife olmasının hemen akabinde yaşanmamış, aradan bir süre geçtikten sonra yaşanmıştır. Rivayetin doğru olduğu kabul edilse bile Hz. Ömer'in sadece yukarıdaki olayı sebep göstererek Hâlid'i görevden alması makul görünmemektedir. Benzer bir olayda halife Ömer, Amr b. As'ı görevden almamış malının fazlasına el koyarak valisini cezalandırmıştır.

3.7. Zaferlerin Hâlid b. Velîd'in Şahsi Yeteneklerine Bağlanması

Hâlid'in azliyle ilgili aktarılan diğer bir rivayet, kazandığı zaferler nedeniyle onda bir mağruriyetin oluşması veya halkın savaşlardaki başarıyı Hâlid'in şahsına atfetmesi yönündedir. Hz. Ömer halife olunca: "Vallahi Hâlid'i ve Müsennâ'yı azledeceğim; tâ ki o ikisi, dinine yardım edenin Allah olduğunu, o ikisi olmadığını bilsinler!" dedi ve sonra da onları azletti.⁷⁴

Başka bir rivayette Hz. Ömer, Hâlid'i görevden alma sebebini açıkça ifade ediyor. Halife Ömer, memleketin her tarafına mektuplar yazıp şu hususu ilan etti: "Ben Hâlid'i, ona kızdığımından veya ihanetinden dolayı azletmiş değilim. Fakat insanlar, onun yüzünden fitneye düştüler. Ben insanların Hâlid'e fazla güvenmesinden ve onun yüzünden hesaba çekileceklerinden korktum. İstedim ki onlar, her şeyi yapanın Allah olduğunu bilsinler ve böylece fitneye maruz kalmassınlar."⁷⁵

Yukarıdaki iki rivayette de Hâlid'in azledilme sebebi net bir şekilde ortaya çıkıyor. Buna göre Hâlid, savaşlardaki üstün başarısından dolayı efsanevi bir karaktere büründürülmüş, bunun sonucunda ise zaferlerin Allah'tan değil de Hâlid'den kaynaklandığı konuşulmaya başlanmıştı. Bu durum Hz. Ömer'e göre büyük bir fitne sebebidir. Halkın Hâlid'e yüklediği bu insanüstü vasıflar, onların din anlayışının bozulduğuna işaret olarak görülmüştür. Basiret sahibi Hz. Ömer, Hâlid'in abartılmasını yozlaşma emareleri olarak görmüş ve Hâlid'i görevden alarak mutlak gücün Allah'ın elinde olduğunu halkına hatırlatmıştır.⁷⁶

3.8. Ebû Ubeyde'nin Hâlid b. Velîd'den Daha Liyakatli Görülmesi

Dımeşk şehrinin muhasarası sırasında Ebû Ubeyde, Hâlid'e: "İnsanlara namaz kıldır, sen buna lâıyısın. Çünkü bana yardım etmek için buraya geldin" dedi. Bu teklif üzerine Hâlid, kendisi hakkında Resûlullah'ın (sav): "Her ümmetin bir emîni vardır; bu ümmetin emîni ise Ebû Ubeyde'dir" buyurduğu bir insanın önüne geçip namaz kıldıramam, demiştir.⁷⁷

⁷² Taberî, *Târîh*, 3: 437.

⁷³ Fayda, *Allah'ın Kılıcı Hâlid b. Velîd*, 430.

⁷⁴ İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb fi târihi Haleb*, 7: 3156-57; İbn Asakir, *Târîhu Dımaşk*, 16: 261; Safdî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 13: 162.

⁷⁵ Taberî, *Târîh*, 4: 68; Safdî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 13: 162; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 10: 47; İbn Asakir, *Târîhu Dımaşk*, 16: 268.

⁷⁶ Ayrıca bkz: Cahit Külekçi, "Hz. Ömer'in Hâlid b. Velîd ile ilişkisi", *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*, ed. Ali Aksu, (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2018), 41-54.

⁷⁷ İbn Asakir, *Târîhu Dımaşk*, 11: 210.

Hâlid'in azledilmesinden sonra meydana geldiği anlaşılan rivayette iki husus dikkatimizi çekti. Birincisi, Hâlid'in kendi yerine atanan Ebû Ubeyde'yi kendisinden daha dindar görmesidir. Bu yüzden de halife Ömer'in bu tasarrufunu anlayışla karşılamıştır. İkincisi ise, kendisi gibi başarılı bir komutanın ardından Ebû Ubeyde gibi işinin ehli, liyakat sahibi birinin atanması Hâlid'i memnun etmiş, bu yüzden de gurur yapmadan gönüllü olarak onun emri altına girmiştir. Dolayısıyla Hz. Ömer'in kendisini görevden alıp yerine Ebû Ubeyde'yi atamasını zımnen de olsa desteklemekte ve ona bu tasarrufunda hak vermektedir.

Hâlid b. Velîd'in yerine atanan Ebû Ubeyde'nin göreve getirilişinde birtakım siyasi kaygılar ve kişisel tercihlerin etkili olduğu söylenebilir. Muhtemelen Hz. Ömer, Ebû Ubeyde'nin Bizans'la yapılan savaşlardan sonra Şam'daki durumu yönetebilmek için Hâlid'den daha uygun bir isim olduğunu düşünmekteydi. Buna ilaveten, savaşçılığının yanında dindarlığı, samimiyeti ve halifesinden bağımsız hareket etmeyeceği gibi hususlarda Hz. Ömer, Ebû Ubeyde'yi Hâlid'den önde gördüğü için böyle bir değişikliğe gittiği söylenebilir.⁷⁸

4. Hâlid b. Velîd'in Azledildikten Sonra Halifeye Tepkisi

Hâlid b. Velîd, Müslüman olduktan sonra İslam ordusunda sayısız görevler almıştır. Resûlullah da birçok seriyyede onu komutan olarak vazifelendirmiş ve "Seyfullah" lakabı ile şerefleştirmiştir. Müslümanlar da şanlı zaferleri sayesinde haklı olarak onu güzel sözlerle yâd etmişler ve etmeye devam ediyorlar. Ancak onun görevden alınması da aynı şekilde hem onu hem de onu tanıyan Müslümanları üzmüştür. Başarılarının zirvesinde iken görevinden alınması elbette Hâlid cephesinde şaşkınlıkla karşılanmış olmalıdır. Aynı zamanda halifesi Hz. Ömer'e nasıl tepki vereceği de merak konusu olmuştur. İbn Kesîr'de geçen rivayete göre Hâlid, azledildiğini öğrenince şu sözlerle tarihe not düşmüştür: "Müminlerin Emiri'nin kararı başım gözüm üstüne."⁷⁹ Bu sözden anlıyoruz ki Hâlid, makam ve mevkilerin geçici olduğunun farkındadır ve halifesine mutlak itaat etmenin bilincindedir. Buna ilaveten Hâlid, azledildikten sonra bu olayı bir gurur meselesi haline getirmemiş ve yerine atanan Ebû Ubeyde'nin emri altında Şam fetihlerinde savaşımaya devam etmiştir.⁸⁰ Hâlid'in, azledilmesini olgunlukla karşılaması ve Ebû Ubeyde'nin emri altında Kınnesrîn'in fethinde bulunması Hz. Ömer'in dikkatinden kaçmamış olacak ki, "Hâlid nefesine hâkim oldu"⁸¹ diyerek, onu methetmiştir. Ebû Yusuf'ta geçen bir rivayet ise Hâlid'in azledilmesine içerlediğini göstermektedir. Rivayete göre Hâlid, Hz. Ömer'in kendisi yerine Ebû Ubeyde'yi ataması üzerine şöyle bir konuşma yaptı: "Müminlerin emiri beni Şam'a vali ve kumandan tayin etti. Ben orayı fethedip asayışı sağlayınca beni azletti ve başkasını bana tercih etti..." deyince dinleyenlerden biri ayağa kalkarak: "Ey Emir! Sabırlı ol, bu bir fitnedir" dedi. Bu söz üzerine Hâlid: "Ömer b. Hattab sağ olduğu müddetçe fitne olmaz" diye cevap verdi. Hâlid'in bu konuşmasını haber alan Hz. Ömer: "Hâlid bilmelidir ki İslâm'a yardım eden, Müslümanları muzaffer eyleyen Hâlid değil, Allah'tır. Onu, bu hakikati bilmesi için azlettim" demiştir.⁸² Ancak bu rivayetin başındaki, Hâlid'in görevden alınmasına karşı gösterdiği tepki, diğer kaynaklarda geçmemekte dolayısıyla bu rivayet yalnız kalmaktadır. Rivayetin sonundaki Hz. Ömer'in sözleri ise kaynaklarda yaygın olarak yer almaktadır. Buradan hareketle rivayetin ilk bölümündeki Hâlid'in sitemiyle alakalı kısım, onun diğer rivayetlerdeki tavrına ters düşmektedir.

⁷⁸ Balcı, "Hz. Ömer'in Komutan Atama Stratejisi", 208.

⁷⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 9: 576.

⁸⁰ el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 4: 403; Taberî, *Târîh*, 3: 601.

⁸¹ Taberî, *Târîh*, 3: 601; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb fi târîhi Haleb*, 1: 578; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2: 341.

⁸² Ebû Yusuf, *Kitabu'l-Harac*, tah. A.A. el-Kubeyî, (Bağdat: 1973), 2/231-233.

Hâlid'in görevden alınması Hz. Ömer'in dirayet ve basiretini açık bir şekilde gözler önüne seren bir tasarruftur. Gelecekte yaşanması muhtemel sorunları önceden sezip önlem almada usta olan Hz. Ömer, meşhur komutan Hâlid'i görevden alma cesaretini göstererek muhtemel bir bölünmenin de önüne geçmiştir.⁸³ Hz. Ömer, basiretini konuşurmuş ve Hâlid'den daha dindar ve yetenekli gördüğü Ebû Ubeyde'yi komutanlığa getirerek fetihlerin aynı başarıyla devam etmesini sağlamıştır. Hâlid'in de azledildikten sonra bir taşkınlık yapmaması ve halifesinin tasarrufuna saygı göstermesi takdirle karşılanmıştır.

Sonuç

Hz. Ömer'in en önemli özelliklerinden biri, yetenekleri ve zekâları ile ön palana çıkan insanlardan faydalanmasıdır. Ancak o bunu yaparken bu kimseleri aynı zamanda teftiş etmeyi de ihmal etmemiştir. Meşhur müfettişi Muhammed b. Mesleme'yi valilerini ve komutanlarını murakabe etmekle görevlendirmiş ve sık sık kontroller yaparak gerektiğinde idarecileri cezalandırmaktan çekinmemiştir. O, amirlerinden özellikle mâlî konulara dikkat etmelerini ister, mallarında aşırı artış gösteren vali ve komutanlarını cezalandırırdı. Kendisi mütevâzi bir hayat yaşar, amirlerinden de mütevâzi olmalarını beklerdi. Müslümanların maslahatı söz konusu olduğunda radikal kararlar almaktan geri durmazdı.

Kendisinden önceki halife zamanında da Hâlid'in bazı tasarruflarından rahatsız olan Hz. Ömer'in, ilk fırsatta onu görevden alması birçok sebebe dayandırılmıştır. Bu sebeplerden bazıları onun görevden alınmasını haklı kılacak boyutta değildir. Rivayetlerin tamamı koordineli olarak ele alındığında Hâlid'in başına buyruk hareket etmesi, aceleci özelliğinden dolayı bazı kararlarında yanılması, dünya nimetlerine duyarsız kalmaması, yeterince dindar olmaması gibi nedenlerden dolayı azledildiği söylenebilir. Elbette bu sayılanlar onun azline sebep olacak kadar büyük kusurlar olarak görülmebilir ancak baştaki halife Hz. Ömer olunca bu sebepler görevden alınması için yeterli görülmüştür. Kanaatimizce yukarıda sayılan sebeplere ilaveten Ebû Ubeyde gibi hem dindar hem de liyâkât sahibi bir alternatifinin olması Hâlid'in görevden alınmasının en önemli sebebidir. Hz. Ömer, dindarlık bakımından Ebû Ubeyde'yi daha önde gördüğü için Hâlid'i azletmiştir. Ancak Ebû Ubeyde uzun süre başkomutanlık görevini yürütme fırsatını bulamamış, göreve geldikten kısa süre sonra veba salgınında vefat etmiştir. Görevde bulunduğu bu kısa sürede Hz. Ömer, Ebû Ubeyde'nin komutanlığından memnun olduğunu dile getirmiştir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. Müessesetü'r-risâle, 1421/2001.
- Akbaş, Mehmet. "Seyfullah Lakabının Hâlid b. Velîd'in Cihadına Yansıması". Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 17/2 (2012): 91-109.
- Apak, Âdem. *İslam Tarihi 2*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2018.
- Azimli, Mehmet. *Hz. Ömer'i Farklı Okumak*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- Balcı, İsrâfil. "Hz. Ömer'in Komutan Atama Stratejisi". Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 20-21 (Samsun 2005): 169-209.
- Begavî, Ebû'l-Kâsım Abdullâh b. Muhammed b. Abdilazîz b. el-Merzübân. *Mu'cemü's-şahâbe*. Thk. Muhammed Emîn b. Muhammed. Kuveyt: Mektebe Dâru'l-beyân, 1421/2000.
- Belâzürî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd. *Ensâbü'l-Eşrâf*. Thk. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417/1996.

⁸³ Mehmet Azimli, *Hz. Ömer'i Farklı Okumak*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 162.

- Belâzürî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd. Fütûhu'l-Büldân. Beyrut: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, 1988.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî. Şahîh-i Buḥârî. Thk. Mustafa Dîba. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1407/1987.
- Ebü'l-Fidâ', el-Melikü'l-Müeyyed İmâdüddîn İsmâil b. Alî b. Mahmûd. el-Muhtasar fî târîhi'l-beşer. Mısır: Matbaatu'l-Hüseyniyye, ts.
- Ebü Yusuf. Kitabu'l-Harac. Thk. A.A. el-Kubeysî. Bağdat, 1973.
- Ebü Yûsuf. Kitâbü'l-Harâc. Beyrut: 1399/1979.
- Efendioğlu, Mehmet. "Hâlid b. Velîd'e Yönelik Tenkitlerin Mahiyeti Üzerine". Hadis Tetkikleri Dergisi 2/1 (2004): 51-79.
- Fayda, Mustafa. Allah'ın Kılıcı Hâlid b. Velîd. 5. Baskı. İstanbul: İFAV Yayınları, 2014.
- Halife Hayyât, Ebû Amr Halife b. Hayyât. et-Târîh. Thk. Ekrem Ziya Ömerî. Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 1397.
- Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh. Mu'cemü'l-Büldân. Beyrut: Dâru'l-Fikr, Ts.
- İbnü'l-Adîm, Ebü'l-Kâsım Kemâlüddîn Ömer b. Ahmed b. Hibetillâh b. Muhammed. Buḡyetü't-ṭaleb fî târîhi Haleb. Thk. Süheyl Zekkâr. Ys. Dâru'l-Fikr, Ts.
- İbn Asakir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî. Târîhu medîneti Dımaşk. Thk. Amr b. Garâme Ys. Dâru'l-Fikr, 1415/1995.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed. el-Muntazam. Thk. Muhammed Abdulkâdir Ata-Mustafa Abdulkâdir Ata. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1412/1992.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed. el-Kâmil fi't-târîh. Thk. Abdullah el-Kâdî. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1425.
- İbn Hacer el-Askalânî. el-İsâbe. Thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1425.
- İbn-i Ḥaldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî. Târîh-i İbn-i Ḥaldûn. Thk. Halil Şehade. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1408/1988.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr. Vefeyâtü'l-Ayân. Thk. İhsân Abbâs. Beyrut: Dâru Sâdir, 1900-1994.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik. es-Sîretü'n-nebeviyye Thk. Mustafa es-Saka ve arkadaşları. Kahire: Şeriketü mektebe ve matba'a Mustafa, 1375/1955.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer. el-Bidâye ve'n-nihâye. Thk. Abdullah b. Abdûlmuhsîn et-Türkî. Ys. Dâru Hicr, 1424/2003.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim. el-Ma'ârif. Thk. Servet Ökkâşe. Kâhire: Heyetü'l-Mısriyye, 1992.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed. Muḥtaşaru Târîhi Dımaşk. Thk. Rûhiyye en-Nuhâs, Riyâd Abdulhamîd, Muhammed Mutî'. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1402/1984.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî'. Kitâbü't-Ṭabaḳâti'l-kebîr. Thk. İhsân Abbâs. Beyrut: Dâru sâdir, 1968.
- İbnü'l-Verdî, Ebû Hafs Zeynüddîn Ömer b. el-Muzaffer. Târîhu İbni'l-Verdî. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1417/1996.

- Kandevlevî, Muhammed İdrîs Kandevlevî. Hayatu's-Sahabe. Thk. Beşşâr Avvâd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/1999.
- Külekçi, Cahit. "Hz. Ömer'in Hâlid b. Velîd ile İlişkisi". Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu. Ed. Ali Aksu. 41-54. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2018.
- Makdisî, Ebû Nasr el-Mutahhar b. Tâhir el-Makdisî. el-Bed' ve't-târîh. Bursaîd: Mektebe es-Sakâfe ed-Dîniyye. Ts.
- Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî el-Mes'ûdî. Mürûcû'z-zeheb. Thk. Esad Dâgir. Kum: Dâru'l-Hicr. 1409.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. Sahîh-i Müslim. Thk. Muhammed Fuad Abdalbâki, Beyrut 1972.
- Ömeri, Ekrem Ziya. Asrû'l-Hilâfeti'r-Râside. Ys. Mektebetü'l-Abikân, Ts.
- Safî, Selâhaddîn. el-Vâfi bi'l-vefeyât. Thk. Ahmed Arnavut. Beyrut: Dâru İhyâi't-turâs, 1420/2000.
- Sallâbî, Muhammed. ed-Devletü'l-Emeviyye. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1429/2008.
- Sibt İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî. Mir'âtü'z-zamân fî târîhi'l-ayân. Thk. Muhammed Bereket vd. Dîmeşk: Dâru'r-Risâle, 1434/2013.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. Târîhu'l-hulefâ. Thk. Hamdi Timurtaş. Ys. Mektebe Nizâr Mustafa el-Bâz, 1425/2004.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. Câmi'u'l-beyân ve Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk. Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387.
- Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd. Kitâbü'l-Megâzî. Thk. Marsden Jones Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1984.
- Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd. Kitâbü'r-Ridde. Thk. Yahya el-Cebûrî Beyrut: Dâru'l-garbi'l-islâmî, 1410/1990.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. Târîhu'l-İslâm. Thk. Ömer Abdusselâm. Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-arabî, 1413/1993.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. Siyeru a'lâmi'n-nübelâ. Thk. Şuayb Arnavut. Ys. Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985.
- Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris. el-A'lâm. Ys. Dâru'l-İlm. 2002.